

3. Бутнік–Сіверський О.Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект [Текст] // Интеллектуальный капитал – 2002, №1. – С. 16–27.

4. За пределами экономического общества: Постиндустриальная теория и постэконом. тенденции в соврем. мире / В.Л. Иноземцев. – М.: Асадемия: Наука, 1998. – 639 с. ISBN 5–87444–066–6.

5. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2007. – №2. – С. 3–13.

6. Курганский С.А. Человеческий капитал: сущность, структура, оценка / С.А. Курганский. Иркутск: изд-во Иркут. гос. экон. акад., 1999. – 287 с.

7. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. – М., «Акционер», 2002. – 200 с. ISBN: 5–901025–16–4.

8. Супрун В.А. Интеллектуальный капитал. Главный фактор конкурентоспособности экономики в XXI веке. Издательство: Либроком, 2010 г. Мягкая обложка, 192 стр. ISBN 978–5–397–00967–6.

Б.Ю. ДУДА,

аспірант, Львівський національний університет ім. І. Франка

Інституційна модель державного регулювання валютного ринку України

У статті розглядаються повноваження органів валютного регулювання на валютному ринку. Автором детально розглянуто вплив кожного інституту валютного регулювання на валютну сферу, аналізується, в яких саме валютних відносинах той чи інший орган валютного регулювання реалізує свій владний вплив, зазначено переваги та недоліки діючої моделі державного регулювання вітчизняного валютного ринку та на підставі проведеного дослідження подано власні висновки.

Ключові слова: валюта, валютний курс, валютний ринок, регулювання, ринок, платіжний баланс, центральний банк.

В статье рассматриваются полномочия органов валютного регулирования на валютном рынке. Автором подробно рассмотрено влияние каждого института валютного регулирования на валютную сферу, анализируется, в каких именно валютных отношениях тот или иной орган валютного регулирования реализует свое властное влияние, отмечены преимущества и недостатки действующей модели государственного регулирования отечественного валютного рынка и на основании проведенного исследования представлены собственные выводы.

Ключевые слова: валюта, валютный курс, валютный рынок, регулирование, рынок, платежный баланс, центральный банк.

In the article the powers of exchange control in the foreign exchange market are considered. The author considers in detail the impact of each institution in the currency exchange control area, which is analyzed in the same currency relations or that exchange control authority implements its mighty influence, the advantages and disadvantages of the current model of state regulation of domestic currency market are noted and on the basis of the study own findings are presented.

Keywords: currency, exchange rate, foreign exchange market, regulation, market, balance of payments, the central bank.

Постановка проблеми. Державне регулювання валютних ринку України здійснює держава в особі уповноважених нею органів. Кожен з таких органів у межах наданих йому повноважень здійснює регулятивні функції. Від обраного механізму залежить ефективність регулятивної політики. В Україні функції валютного регулювання виконують Національний банк України, Кабінет Міністрів України, Державна податкова адміністрація України, Державний митний комітет України, Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, уповноважені банки. Проте їхні функції та завдання часто дублюються, іноді мають суперечливий характер, що призводить до розбалансованості регулювання та відсутності належних результатів. А тому вивчення інституційного середовища валютного ринку є актуальною проблематикою сьогодення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми інститутів валютного регулювання досліджуються багатьма вітчизняними вченими. Зокрема, інституційні засади реалізації валютної політики висвітлено у працях О. Дзюблюка [3], механізм управління валютним ринком України розглядається Ф. Журавкою, Т. Філіпенко і [4, 10]. Державне регулювання валютного ринку України за допомогою грошово-кредитних засобів вивчають Л. Кривенко, О. Дутченко, М. Синюченко [1]. Поряд із цим у контексті роботи над законопроектом «Про валютне регулювання» доцільно здійснювати подальше вдосконалення інституційних правил здійснення ефективного регулювання валютних відносин.

Метою статті – розкрити регулятивні повноваження органів валютного регулювання, розглянути їх зміст і характер та запропонувати напрями удосконалення моделі державного регулювання валютного ринку України.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість країн здійснюють регулювання своїх валютних ринків. Застосування державного регулювання валютного ринку передбачає існування певних ринкових інститутів, які забезпечують

реалізацію державного впливу на валютні відносини. Сукупність тих чи інших визначених державою органів, що мають регулятивні повноваження, та взаємозв'язки між ними є моделлю регулювання. Модель – це певний умовний образ об'єкта дослідження, який замінює останній і перебуває з ним у такій відповідності, яка дозволяє отримати нове знання. Модель будується для того, щоб відобразити характеристики об'єкта (елементи, взаємозв'язки, структурні та функціональні властивості), суттєві з точки зору мети дослідження.

В Україні регулятивні повноваження на валютному ринку має низка державних органів, права та обов'язки яких закріплено в численних нормативно-правових актах. До системи валютного регулювання входять не тільки норми, які закріплюють загальні положення банківського права, поняття структуру банківської системи, правовий статус органів, що займаються банківською діяльністю, а також норми, що регулюють відносини, пов'язані з організацією розрахунків, операціями з цінними паперами, регулюванням іноземного кредитування, правилами у галузі валютних операцій тощо. Вираженням спрямованості моделі є норми права, що встановлюють правові основи іноземного кредитування, правові основи валютних відносин України з іноземними державами, правила валютних операцій на території України тощо.

Зокрема, основним правовим документом, що найбільш повно визначає повноваження органів валютного регулювання, є Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Проте згідно зі ст. 13 Декрету до державних органів валютного регулювання та контролю віднесені лише такі органи: Національний банк України, Державна податкова інспекція України, Міністерство зв'язку України, Державний митний комітет України, а також уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від Національного банку генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій. Однак даний перелік не є вичерпним, і регулятивні повноваження на валютному ринку мають також інші органи: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Державна податкова адміністрація України, Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку та торгівлі. Крім того, певні завдання з валютного контролю покладено на уповноважені банки.

Виходячи з положень ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового і грошового ринків, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України. Отже, на Верховну Раду України як на єдиний орган законодавчої влади в Україні покладено відповідні повноваження в нормативно-правовому забезпеченні вирішення загальних питань валютної політики, а саме прийняття законів та постанов у сфері валютного регулювання.

Окремі повноваження щодо валютного регулювання в Україні також має Президент України. Він реалізує свої повноваження, що надані йому ст. 106 Конституції України, шля-

хом підписання законів України та видання указів і розпоряджень, що регулюють відносини на валютному ринку. Проте дуже часто укази Президента можуть суперечити проголошеним цілям, а реалізація таких повноважень може негативно позначитися на валютному ринку.

Крім того, повноваження у сфері валютного регулювання має Кабінет Міністрів України: визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу; бере участь у складанні платіжного балансу; забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду; визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових одиницях.

Головним органом в Україні, що здійснює регулювання валютного ринку, є НБУ. Особливість НБУ полягає в тому, що одночасно він є регулятором валютного ринку, покликаним впливати належним чином на діяльність економічних агентів, пов'язану з використанням іноземної валюти, і його найактивнішим суб'єктом та найбільш потужним учасником. Згідно зі ст. 44 Закону «Про Національний банк України» НБУ має широкі повноваження на валютному ринку: видача нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій, видача та відкликання ліцензій, встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту, застосування заходів впливу до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю [6]. У відповідності до ст. 7 Закону «Про Національний банк України» НБУ здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій; забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металлами. Національний банк встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його [6]. Керуючись ст. 15 Закону «Про Національний банк України», правління НБУ приймає рішення щодо банківського регулювання та нагляду; про умови допуску іноземного капіталу до банківської системи України; щодо мінімального розміру золотовалютних резервів НБУ [6]. Також НБУ відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність та систему валютного регулювання і валютного контролю регулює імпорт та експорт капіталу. Між тим для ефективного виконання НБУ зазначених функцій регулятор повинен викликати довіру в учасників валютного ринку.

Згідно з Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» НБУ як головний орган реалізації валютної політики держави у сфері валютного регулювання має такі повноваження [2]:

- здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом із Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає в разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- видає у межах, передбачених цим Декретом, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- установлює за погодженням з Міністерством статистики України єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

У Декреті не відображено розмежування повноважень та відповідальності НБУ та КМУ при складанні платіжного балансу. Зокрема, чітко не визначено вплив НБУ на сальдо поточного рахунку та вплив КМУ на сальдо фінансового рахунку.

Поряд із цим варто зазначити, що НБУ та Кабінет Міністрів України для координації своїх дій та покращення ефективності державного регулювання економічних процесів загалом та валютного ринку зокрема проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, підтримуючи економічну політику уряду, якщо вона не суперечить виконанню НБУ своєї основної функції по забезпеченню стабільності національної грошової одиниці.

До функцій Державної податкової інспекції згідно з Законом «Про державну податкову службу України» належить здійснення у межах своїх повноважень контролю за законністю валютних операцій, затвердження форм декларацій про валютні цінності, розгляд звернень громадян, підприємств, установ і організацій у межах своїх повноважень, з питань валютного контролю [4]. Органом валютного контролю є лише Державна податкова адміністрація України, тоді як державні податкові інспекції в містах та районах є агентами валютного контролю.

З податковою адміністрацією у здійсненні контролю за валютними операціями тісно співпрацюють банки. В такій співпраці банки відіграють роль агентів валютного контролю. Функції агента валютного контролю – це обов'язки уповноважених банків щодо здійснення контролю за валютними операціями, що проводяться резидентами та нерезидента-

ми через ці банки. Змістом зазначеного контролю є запобігання уповноваженими банками проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій та інформування уповноваженими банками у випадках та в порядку, визначеному законодавством, відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій [9, с. 104].

Митний контроль залишається основним інструментом державного регулювання переміщення товарів, транспортних засобів та валютних цінностей через митний кордон. Згідно з п. 7 ст. 11 Митного кодексу України митні органи, реалізуючи митну політику України, здійснюють контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України. Такі правила визначені Інструкцією про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України. До органів цього виду валютного контролю відноситься спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи, а до агентів – регіональні митниці та митниці. Вимоги щодо обсягу валюти, яка може переміщуватися через митний кордон України фізичними та юридичними особами (резидентами та нерезидентами), форми її декларування, необхідність отримання індивідуальної ліцензії НБУ стосуються: вивезення за межі України готівкової валюти фізичними та юридичними особами; ввезення в Україну готівкової валюти фізичними та юридичними особами; пересилання валюти за межі України.

На відміну від більшості європейських країн Міністерство фінансів України не відноситься до органів валютного регулювання та контролю, тоді як у зарубіжних країнах Міністерства фінансів володіють повноваженнями у сфері координації діяльності окремих органів валютного контролю, таких як митні та податкові органи. Проте Мінфін опосередковано впливає на валютну сферу, оскільки бере участь у розробці та реалізації єдиної валютної політики України.

На Міністерство економічного розвитку і торгівлі України покладено завдання формування та забезпечення реалізації єдиної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки України у світову економіку, співробітництва із СОТ. Також міністерство проводить аналіз впливу інструментів валютно-курсової, грошово-кредитної політики на розвиток економіки, розробляє пропозиції щодо підвищення ефективності їх використання для досягнення економічного зростання [12].

На уповноважені банки, тобто комерційні банки, що діють на економічній території України та мають ліцензію НБУ на проведення валютних операцій, покладено обов'язок здійснювати контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами та нерезидентами через ці банки. На думку О. Дзюблюка, комерційні банки одночасно є установами з реалізації валютної політики держави, виступаючи органами валютного контролю, і підприємствами, на господарську діяльність яких поширюється вплив валютної полі-

тики. По суті, вони є агентами валютного контролю і підзвітні головному органу валютного контролю – Національному банку України [3, с. 45].

На нашу думку, модель валютного регулювання має будуватися таким чином, щоб досягати таких цілей: забезпечення економічного зростання; підтримка низьких темпів інфляції; сприяння високому рівню зайнятості; підтримання макроекономічної рівноваги; створення механізму управління валютним курсом; здатність оперативного впливати на валютний ринок.

Виходячи з наведеного вважаємо, що для оптимізації вітчизняної моделі валютного регулювання необхідно прийняти закон, який буде чітко визначати повноваження всіх регулюючих органів на валютному ринку, а саме:

- закріпити за НБУ статус єдиного центру розробки стратегії валютної політики;
- надати НБУ повноважень координації заходів у валютній сфері;
- чітко окреслити коло валютних відносин, на які здійснюватиме вплив відповідний регулюючий орган;
- законодавчо визначити чіткий розподіл інституційної відповідальності за реалізацію валютного регулювання;
- проголосити цілі та завдання валютної політики.

Отже, значна різноманітність валютних відносин, що виникають на валютному ринку, зумовлює створення складної моделі регулювання таких відносин. Регулюючі повноваження та контролюючі обов'язки мають державні органи, відомства, комерційні банки, які залежно від свого призначення здійснюють ті чи інші заходи впливу на валютному ринку. Поряд із цим вітчизняній моделі валютного регулювання притаманні суперечності, дублювання функцій, розмиття відповідальності між регулюючими органами, що в результаті призводить до зарегульованості валютного ринку та неефективності його державного регулювання.

Висновки

Сукупна діяльність органів валютного регулювання певною мірою забезпечує реалізацію механізму державного регулювання валютним ринком, проте для їх функціонування, як цілісної системи необхідне вдосконалення правової бази, нормативне врегулювання повноважень та механізму

взаємодії під час проведення валютної політики. У зв'язку з цим доцільно в Законі України «Про валютне регулювання» слід чітко визначити повноваження органів валютного регулювання та створити певний механізм координації заходів у сфері валютного регулювання.

Література

1. Грошово-кредитні засоби регулювання економіки: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук Л.В. Кривенко [Л.В. Кривенко, О.М. Дутченко, М.І. Синюченко та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 210 с.
2. Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання та контролю» від 19.02.93 р. №15–93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Дзюблюк О.В. Валютна політика: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
4. Журавка Ф.О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України [Текст]: монографія / Ф.О. Журавка. – Суми: Ділові перспективи; ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 334 с.
5. Закон «Про Державну податкову службу в Україні» від 04.12.90 р. №509–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Закон «Про Національний банк України» від 20.05.99 р. №679–XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Конституція України від 28.06.96 р. №254к/96–ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 124 с.
9. Лобозинська С.М. Державне регулювання банківської системи України: монографія / С.М. Лобозинська. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 416 с.
10. Механізм державного управління валютним ринком України: монографія / Т.В. Філіпенко; Міністерство освіти і науки України, Донецький державний університет управління. Донецьк: ВІК, 2010. 491 с., іл., табл., ст. 185.
11. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. №92–IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Положення «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» затверджено Указом Президента України від 31.05.2011 р. №634/2011.

К.Е. УЛЬЯНОВ,
доцент, Військовий інститут Київського національного університету ім. Т. Шевченка

Конкурентна політика держави в умовах глобалізації

Проаналізовані основні проблеми формування та реалізації конкурентної політики в умовах глобалізації. Окреслені основні заходи щодо підвищення ефективності конкурентної політики в Україні.

Ключові слова: конкуренція, монополія, антимонопольне регулювання, конкурентна політика, глобалізація.

Проанализированы основные проблемы формирования и реализации конкурентной политики в условиях гло-